

ВЫТОКІ ІДЭАЛОГІІ НАЦЫЯНАЛЬнай МЕДЫЯПРАСТОРЫ

Прагрэсіўнае развіццё нацыянальнай медыяпрасторы сёння вызначаюць многія фактары: спрыяльныя сацыяльна-палітычныя ўмовы ў краіне, належны культурны стан грамадства, адпаведны ўзровень адукацыі насельніцтва, паступальнае ўкараненне новых інфармацыйных тэхналогій, сусветнае прызнанне айчынных дасягненняў і многае іншае. У складаных і супярэчлівых умовах глабалізацыі вельмі няпроста захаваць стабільнасць. Пад пагрозай апынуліся многія сучасныя перспектывы: і эканамічныя, і культурныя, і палітычныя. Таму роля масмедыя ў плане стабілізацыі грамадскіх і палітычных працэсаў даволі значная. Важна захаваць і ўмацаваць той

ідэалагічны фундамент, аснову, на якой грунтуецца нацыянальная дзяржава і яе грамадства.

У пачатку трэцяга тысячагоддзя адбываецца працэс фарміравання грамадскай свядомасці новага пакалення грамадзян Беларусі. Яго вызначылі знешнія і ўнутраныя сацыяльна-палітычныя ўмовы развіцця маладой дэмакратычнай дзяржавы. У дадзеным кантэксце неабходна звярнуцца да найкаштоўнейшага вопыту беларускага нацыянальнага адраджэння, назапашанага ў мінулым стагоддзі. Сёння можна аб'ектыўна сцвярджаць, што менавіта ў нашаніўскі перыяд быў вызначаны напрамак развіцця сучаснай дэмакратычнай Беларусі. Пераход краіны на іншую ступень палітычнага развіцця ў пачатку XX ст. спрыяў замацаванню новай ідэалогіі, якая распачала працэс беларускага адраджэння.

Палітыка расійскага ўрада ў адносінах да Беларусі ў той час не спрыяла яе эканамічнаму і сацыяльна-культурнаму станаўленню. Цэлы шэраг мер, праведзеных у Паўночна-Заходніх землях, адмоўна паўплываў на нацыянальную самасвядомасць беларусаў (у 1832 г. быў закрыты Віленскі ўніверсітэт; у 1839 г. сабор уніяцкіх іерархаў скасаваў Берасцейскую унію 1596 г. (80 % беларускіх сялян былі ўніятамі); у 1840 г. была скасавана дзейнасць Статута Вялікага княства Літоўскага 1588 г.; у 1840 г. назвы «Беларусь» і «Літва» былі забаронены для афіцыйнага ўжытку). Так, пад рэальнай пагрозай знаходзілася не толькі сама ідэя заснавання ўласнай дзяржавы, але і нацыянальная самасвядомасць.

У 1897 г. быў праведзены сістэматычны перапіс насельніцтва Расійскай імперыі. Яго вынікі, апублікаваныя напярэдадні 1905 г., прама сведчылі аб неабходнасці ажыццяўлення карэнных пераўтварэнняў у эканамічным і палітычным развіцці Беларусі. На тэрыторыі яе пяці губерняў жыло 5 408 420 беларусаў. Сярод інтэлігенцыі лічылі сябе беларусамі толькі 40 % чыноўнікаў, 10 % юрыстаў, 20 % лекараў, 29 % паштовых і тэлеграфных службоўцаў і 60 % настаўнікаў. Па дадзеных таго ж самага перапісу, беларускую мову роднай лічыла 74 % насельніцтва Паўночна-Заходняга краю [4, с. 65].

Звяртаючыся да сацыяльна-эканамічнага аспекту гэтай праблемы, нельга пакінуць без увагі даследаванні стану развіцця заходніх губерняў, праведзеныя ў пачатку XX ст. Так, Г. Гарэцкі сцвярджаў, што на тэрыторыі Беларусі ў гэты перыяд былі створаны сацыяльна-эканамічныя і нацыянальна-культурныя перадумовы для ломкі старога ладу жыцця. Аўтар лічыў Беларусь краінай «старой культуры, з багатым праз гістарычныя ўмовы людскім прамысловым апаратам (рамеснікі)... з перавагай у народнай вытворчасці інтэнсіўнай сельскай гаспадаркі» [3, с. 126], але са слабымі пакуль што рысамі капіталістычнай вытворчасці. Праведзены аналіз эканамічнага

развіцця Беларусі на працягу прыкладна 1900–1913 г. дазволіў вучонаму сцвярджаць, што наша краіна ў пачатку XX ст. не была аграрна-сыравінным прыдаткам Расійскай імперыі, не з’яўлялася эканамічна адсталым рэгіёнам.

Палітычнае жыццё Паўночна-Заходняга краю пачатку XX ст. ва ўмовах самадзяржаўя характарызаваўся амаль поўнай адсутнасцю грамадскіх свабод. Тым не менш, гэта быў час узнікнення розных палітычных рухаў у складаным і супярэчлівым працэсе фарміравання новай ідэалогіі. Пад іх уплывам стваралася цэласная сістэма грамадскіх поглядаў, якія пачыналі адлюстроўвацца ў перыядычным друку.

Ва ўмовах нарастання рэвалюцыйнай сітуацыі самадзяржаўе ажыццявіла пэўныя палітычныя рэформы. Маніфестам ад 17 кастрычніка 1905 г. былі абвешчаны недатыкальнасць асобы, свабода слова, сходаў, саюзаў і г. д. Гэта паспрыяла працэсу станаўлення прэсы. Для пачатку XX ст. характэрны рост агульнай колькасці перыядычных выданняў на тэрыторыі Беларусі. Да 1905 г. у пяці беларускіх губернях выходзіла ўсяго 25, пераважна афіцыйных, газет і часопісаў, а ў 1906 г. іх налічвалася ўжо 75 [1, с. 176]. Дзве трэці з іх выходзіла ў Вільні.

Беларускі друк у пачатку XX ст. набываў самастойнасць, выходзіў з-пад улады сталічнага (пецябургскага і маскоўскага). Тэматыка выданняў значна змянялася ў бок назапашвання мясцовай інфармацыі.

Пасля першай рускай рэвалюцыі беларускамоўныя выданні пачынаюць займаць галоўнае месца ў сістэме прэсы Паўночна-Заходняга краю. Нягледзячы на намаганні царскіх уладаў забараніць друкаванае слова на беларускай мове, гэты перыяд гісторыі нашай краіны стаў пачаткам новага этапа ў развіцці айчыннай літаратуры, кнігадрукавання, усталявання ў грамадскай свядомасці перадавых ідэйна-эстэтычных прынцыпаў. Успамінаючы тыя нялёгкае часы, Я. Купала пісаў: «Калі ў памятным 1905 г. адбылася завіруха, калі ў Расіі пачала душа абуджацца да новага жыцця, да новага шчасця, то і ў беларуса пачало абуджацца пачуццё свайго “я”, стала лунаць даўно дрэмлючая думка, што і мы людзі» (Наша Ніва, 1913, № 30).

Нягледзячы на праследаванні з боку ўлад, беларуская прэса здолела падвергнуць усебаковай крытыцы існуючы ў краіне грамадска-палітычны лад. Праз большасць друкаваных матэрыялаў праходзіла думка, што толькі ва ўмовах палітычных і грамадскіх свабод магчыма паступовае пераадоленне сацыяльнай і нацыянальнай несправядлівасці. Увесь цяжар складанай работы па адраджэнню беларускай нацыі, яе культуры, па фарміраванню нацыянальнай ідэі быў ускладзены на прадстаўнікоў інтэлігенцыі. Дзякуючы намаганням маладых прагрэсіўных сіл, на старонках першых беларускамоўных выданняў, ва ўмовах жорсткай палемікі з рэакцыйнымі газетамі і часопісамі, былі сфармуляваны асноўныя задачы па адраджэнню беларускай дзяржавы і самасвядомасці яе народа.

У 1906 г. выйшла першая беларуская легальная газета «Наша доля». Праз паўстагоддзя пасля выдання «Мужыцкай праўды» К. Каліноўскага народ атрымаў магчымасць гаварыць пра набалелае, надзённае сваёй мовай. Выдаўцы адзначылі, што маюць намер «пісаць ... для вёскі і ... бараніць правы вясковых людзей». Але ўжо 2 верасня 1906 г. першы нумар газеты быў канфіскаваны. Пазней канфіскацыя была знята судом. З вялікімі цяжкасцямі ўдалося выпусціць 6 нумароў «Нашай долі». Жорсткі цэнзурны ўціск не даў магчымасці газеце развівацца.

Нават у больш-менш спрыяльных палітычных умовах, пры адносна свабоднай цэнзуры не магло доўга існаваць выданне з падобным зместам. Праблемы адраджэння нацыянальнай свядомасці беларускага народа, спрадвечнае імкненне да незалежнасці, барацьба за права мець сваю мову, развіваць уласную культуру не знаходзілі падтрымкі ні сярод улад былой Расійскай імперыі, ні ў асяродку дэмакратычна настроенага бальшавіцкага руху.

Нацыянальнае адраджэнне рухалася наперад. У тым жа 1906 г. выйшла «Наша Ніва». Гэтаму выданню было наканавана замацаваць і прадоўжыць справу «Нашай Долі». У першым ім нумары рэдакцыя заявіла, што будзе служыць «усяму беларускаму скрыўджанаму народу» незалежна ад класавай прыналежнасці; у той жа час падкрэслівалася, што яна арыентуецца не на памешчыкаў і фабрыкантаў, а на працоўны народ, які «апрача сваіх рук ды працы нічога не мае» (Наша Ніва, 1906, 10(23) лістапада). У гады сталыпінскай рэакцыі «Наша Ніва» была адзінай дэмакратычнай легальнай нацыянальнай газетай, цэнтрам беларускага нацыянальнага жыцця.

З нашаніўскага часу беларуская літаратура перайшла на новы шлях паскоранага развіцця, на старонках газеты адбываўся паступовы працэс фарміравання беларускай літаратурнай мовы, нормаў правапісу, значна ажывілася беларуская журналістыка і кнігадрукаванне.

У пэўныя гістарычныя перыяды па-рознаму ацэньвалася дзейнасць гэтага выдання. Больш за паўстагоддзя замоўчвалася і скажалася рэальнае значэнне грамадскай працы «Нашай Нівы». Некаторыя савецкія гісторыкі называлі газету штотыднёвікам буржуазна-нацыяналістычнага накірунку, які выдаваўся групай нацыяналістаў – членаў БСГ [5]. Зразумела, што працэс адраджэння, распачаты ў 1906 г., не мог быць працягнуты ў савецкі час. Па гэтай прычыне сёння зноў застаюцца актуальнымі і моўная праблема, і лёс беларускай школы, і пытанні нацыянальнай ідэалогіі і дзяржаўнасці. У свой час выдаўцы «Нашай Нівы» зрабілі вельмі шмат у гэтым накірунку і, магчыма, не было б сёння столькі нявырашаных праблем, каб захоўвалася пераемнасць поглядаў, ідэй, аб'ектыўная ацэнка гістарычных падзей.

Заклікі да адраджэння дзяржавы, яе мовы, культуры ў беларускіх легальных выданнях пачатку ХХ ст. былі не чым іншым, як праяўленнем на-

цыянальнай ідэі. Паступова да светаадчування народа, якое сваімі каранямі адыходзіць як у гісторыю, так і ў этнічную культуру, далучаўся яшчэ адзін элемент – ідэалагічны. Светаадчуванне становілася фактарам грамадскага жыцця і культуры, перарастала ў светапогляд. Ідэя нацыянальнага адраджэння знайшла падтрымку ў народа.

Паняцце «нацыянальнай ідэі» вельмі важнае для кожнага грамадзяніна. У розныя перыяды гісторыі прадстаўнікі інтэлігенцыі імкнуліся сфармуляваць яе. І калі гэта ўдавалася, дзяржава становілася магутнай, і сіла яе заключалася менавіта ў адметнасці, у лепшых рысах нацыянальнага характару. У спробе пераасэнсаваць сваю эпоху, высветліць яе загану і памылкі часам нараджаліся самыя прагрэсіўныя ідэі, знаходзіліся шляхі выхаду з глыбокага і зацяжнага крызісу.

Ідэя нацыянальнага адраджэння ў пачатку мінулага стагоддзя выспела толькі ў выніку росту нацыянальнай свядомасці беларускага народа. Неабходнасць яе ўзнікнення была запатрабавана самім часам – важна было знайсці шляхі выратавання свету і чалавека ад пагрозы катастрофы і духоўнага тупіка, аб’яднаць народ, гарантаваць яго далейшае існаванне і развіццё. Паступова нацыянальная ідэя пачала атаясамлівацца з «усвядомленым разуменнем сваёсаслівасці гістарычнага шляху таго ці іншага народа, і, такім чынам, яна выступіла як вызначаная, сфарміраваная нацыянальная свядомасць са сваімі духоўнымі каштоўнасцямі і арыенцірамі» [2, с. 61].

Беларускае нацыянальнае адраджэнне пачатку XX ст. не ставіла перад сабой неажыццяўляльных мэт. Духоўныя пошукі пісьменнікаў і публіцыстаў мелі рэальнае паходжанне і прызначэнне, народнае светаадчуванне стала асновай гэтай вялікай працы. Адраджэнне не было адчуваннем слабой нацыі, паколькі змагло запоўніць сабой абсалютна ўсю ідэалагічную прастору Паўночна-Заходняга краю.

Развіваць нацыянальную культуру, атрымліваць адукацыю на роднай мове, удасканальваць эканоміку, рэалізоўваць палітычныя правы беларускі народ змога тады, калі будзе мець уласную дзяржаўнасць. У такім накірунку легальны беларускі друк у пачатку XX ст. распрацоўваў праграму перспектываў дзяржаўнага будаўніцтва сваёй краіны, ідэалогію будучай нацыянальнай інфармацыйнай прасторы.

Літаратура

1. Александрович, С.Х. Пуцявіны роднага слова : праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы XIX – пач. XX ст. / С.Х. Александрович. – Мінск: БДУ, 1971. – 246 с.
2. Гаранін, Л.Я. Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры пач. XX ст. / Л.Я. Гаранін. – Мінск: Бел. навука, 1996.– 176 с.

3. Гарэцкі, Г.І. Народны прыбытак Беларусі / Г.І. Гарэцкі. – Мінск: Выд. Дзяржплану БССР, 1926. – 131 с.
4. Запруднік, Я. Беларусь на гістарычных скрыжаваннях / Я. Запруднік. – Мінск: Бацькаўшчына, 1996. – 326 с.
5. Зубчонак, Н.А. Беларуская журналістыка ў перыяд станаўлення нацыянальна-дэмакратычнага руху (1906–1916) / Н.А. Зубчонак. – Мінск:БДУ, 2010. – 99 с.